

The researcher notes that such an acquisition of procedural thought creates the necessary basis for further study of the institutions and stages of the civil process today. There is no way that scientific work can be dismissed, on the contrary, the tasks of modern legal science and practice are to give them a comprehensive and objective assessment. In view of this, it is legitimate to refer to the achievements of today's procedural science and to determine what has already become over time both the basis and the heritage of civil procedural thought.

Modern procedural science has investigated the procedural and legal nature of the process of preparation of civil cases for trial and its place in the structure of the civil process. The conclusion is substantiated that the process of preparation of the case for consideration is an independent mandatory stage of all types of civil proceedings: litigation proceedings, special proceedings, writ proceedings; proceedings before the court of first instance, appeal and cassation proceedings. Particular attention is paid to the goals and tasks set before the court in the preparation of civil cases for trial by the persons involved in the case and by other participants in the civil process. The researcher points out the peculiarities of the procedural form of preparation of civil cases for trial in litigation proceedings, special proceedings and writ proceedings. Preparation of civil cases for trial is a procedural activity carried out not only by judges but also by other subjects of civil procedural relations.

The given bibliography indicates a stable scientific interest in the problem of preparatory procedures and the prospect of further research of the process of preparation of the case for trial. Moreover, this is important in the context of a significant update of the civil procedural legislation and the search for a new concept of functioning of justice in civil cases.

Key words: preparation of civil cases for trial, court, participants in the process, lawsuit, stage of the civil process.

УДК 347.1

DOI: 10.33663/1563-3349-2019-85-158

О. В. ЮВЧИЦЯ

ОСМИСЛЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕЗАЛЕЖНОСТІ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: СУДДЯ ЧИ СУД?

Досліджено концепції сприйняття принципу незалежності у цивільному процесі. Зроблено висновок про те, що первинне значення принципу незалежності суддів означає незалежну процесуальну діяльність при здійсненні пра-

© ЮВЧИЦЯ Ольга В'ячеславівна – аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету «Одеська юридична академія»; ORCID 0000-0001-7927-2129; e-mail oburavlyova.12@gmail.com

восьуддя. Показано, що принцип незалежності у цивільному процесі втілюється на двох рівнях – колективному (незалежність суду як органу) та індивідуальному – незалежність судді у цивільному процесі.

Ключові слова: принципи судочинства, принцип незалежності суддів, принцип незалежності суду, цивільний процес.

Yuvchysya Olga. Understanding the independence principle in a civil process: a judge or a court?

The concept of perception of the principle of independence in the civil process is investigated in the article. It is concluded that the primary importance of the principle of independence of judges means independent judicial activity in the administration of justice. It is stated that the principle of independence in the civil process is implemented on two levels – on the collective (the independence of the court as an authority) and on the individual – the independence of the judge in the civil process.

Key words: principles of justice, the principle of independence of judges, the principle of judicial independence, civil process.

Серед принципів цивільного судочинства особливе місце займає принцип незалежності суддів у цивільному процесі. Незалежність судової влади є окремим питанням побудови та удосконалення цивільного судочинства. Демократичні держави проголосили незалежність судової влади цінністю, яка не допускає компромісів, а верховенство права в будь-якій країні тісно пов'язане з незалежністю судової влади¹.

Нещодавнє переформатування процесуальних галузей права України у 2017 році мало не докорінно змінило деякі важливі аспекти судочинства, в тому числі цивільного. Звісно, непорушними залишилися закріплені у Конституції України (ст. 129) та Законі України «Про судоустрій та статус суддів» засади судочинства, зокрема принцип незалежності суддів (ст. 6 Закону). Але реформування процесуального права актуалізувало потребу в дослідженні принципу незалежності суддів на сучасному етапі з урахуванням останніх змін до законодавства України.

Принципи судочинства – тематика, яка завжди актуальна в контексті будь-якої процесуальної галузі, чи то цивільний процес, кримінальний процес, чи загальні засади судоустрою. Проблематика принципу незалежності суду в цивільному процесі ґрунтовно висвітлювалася такими дослідниками, як М. В. Василевич, В. Д. Вознюк, Н. Ю. Голубєва, Т. Галайденко, В. В. Городовенко, В. О. Гринюк, І. О. Ізарова, С. В. Ківалов, Р. О. Куй-

біда, О. Р. Михайленко, Ю. Є. Полянський, А. П. Рачинський, М. Д. Савенко, В. С. Смородинський, Т. А. Цувіна, Н. М. Шулґач та ін. Наразі принцип незалежності суддів у цивільному процесі залишається актуальним для дослідження, оскільки теоретичні напрацювання дедалі більше отримують втілення у практичній діяльності, відіграючи значну роль у гармонізації українського процесуального права із міжнародними стандартами (і європейськими зокрема).

Становище суду в державі й суспільстві є вагомим показником рівня законності у державі, демократичного розвитку суспільства, гарантованості прав і свобод громадян. Чого чекають громадяни, звертаючись до суду для вирішення спірної ситуації? Насамперед вони чекають справедливості та об'єктивності вирішення справи. Так, справедливий судовий розгляд справи об'єднує декілька аспектів: вільний доступ до суду, розумний строк судового розгляду, незалежність та безсторонність суду, рівні можливості сторін у судовому процесі тощо. Окреме місце у цій системі посідають незалежність та безсторонність суду як гарантії забезпечення об'єктивного та неупередженого ставлення судді до вирішення справи.

Сутність принципу незалежності суддів важливо усвідомлювати не тільки через практичне його втілення, а й крізь призму доктринальних напрацювань, які відображають не тільки сучасний стан, а й ретроспективу виникнення і розвитку принципу, пропозиції щодо удосконалення його реалізації у майбутньому тощо. Беручи до уваги загальнотеоретичні визначення принципу незалежності суддів, слід зазначити, що він є одним з системоутворюючих принципів судової системи України. Більше того, як вважає більшість дослідників (зокрема, С. В. Ківалов², Ю. Є. Полянський³, В. Д. Бринцев⁴, Н. Ю. Голубева⁵ та ін.), сутність цього принципу полягає у праві суддів вільно і без стороннього втручання приймати процесуальні рішення, а крім того – відображати невід'ємну властивість демократичної, правової держави.

Загальноновизнано, що принцип незалежності суддів у національному праві походить з міжнародних стандартів правосуддя, які полягають у тому, що будь-яка людина має право на здійснення судочинства у її справі незалежним та безстороннім

судом. Так, ст. 10 Загальної декларації прав людини передбачає, що кожна людина для визначення своїх прав і обов'язків має право на підставі повної рівності на те, щоб їй справа була розглянута незалежним і неупередженим судом⁶. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 14) визначає право кожної людини при визначенні її прав у будь-якому цивільному процесі на справедливий і публічний розгляд справи компетентним, незалежним і безстороннім судом, створеним на підставі закону⁷. Це положення дещо дублює ст. 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод⁸. Як слушно зазначає В. А. Кройтор, взяття Україною на себе зобов'язань відповідно до вказаних міжнародних договорів фактично породило обов'язок забезпечити існування незалежного суду в кожній справі, що досягається за умов забезпечення принципу незалежності кожного окремого судді⁹.

Здійснюючи правосуддя, суди не повинні залежати від будь-якого впливу. Втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень забороняються і мають наслідком відповідальність, установлену законом.

Н. Ю. Голубева визначає принципи цивільного процесу з двох позицій: по-перше, як історичні категорії, вироблені протягом тривалого розвитку процесу, як елемент людської культури, по-друге, як ідеї, які закріплені в нормах цивільного процесуального права й мають нормативний характер. Вони закріплюють положення, що визначають зміст правосуддя, і виступають критерієм правомірності поведінки учасників правовідносин, що виникають у сфері правосуддя, визначають структуру всіх процесуальних норм, стадій та інститутів та направляють процесуальну діяльність на досягнення цілей та завдань, що поставлені державою перед правосуддям по цивільних справах¹⁰.

Важливо усвідомлювати, що принцип незалежності суддів у цивільному процесі не існує у «вакуумних» умовах, він є повноцінною частиною системи принципів судочинства. Наприклад, як зазначає Т. А. Цувіна, незалежність суддів гарантується

незалежністю судової влади загалом, що є основним принципом верховенства права¹¹. Крім того, принцип змагальності у цивільному процесі також тісно пов'язаний із реалізацією принципу незалежності суддів: суд, зберігаючи незалежність, об'єктивність та неупередженість, здійснює керівництво процесом, роз'яснює особам, що беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджає про наслідки вчинення чи невчинення процесуальних дій, надає допомогу особам, що беруть участь у справі, в реалізації їхніх прав, створює умови для всебічного та повного дослідження доказів, встановлення фактичних обставин та правильного застосування законодавства.

Особливість взаємозв'язку принципу незалежності суддів з іншими принципами цивільного судочинства проявляється, як зазначає В.О. Гринюк, й у процесуальних гарантіях¹², процесуальній правосуб'єктності суддів: відвід та самовідвід суддів, змагальність сторін, таємниця нарадчої кімнати, обов'язковість вказівок вищої інстанції. Але така позиція більше відображає неупередженість судді.

Принцип незалежності суддів також передбачає особистісну характеристику судді — він має бути неупередженим, незалежним, мати чітку громадянську позицію. В. В. Гордовенко вважає, що саме цього від судді чекає громадськість, яка «має право на безсторонні і незалежні суди, що вирішують правові питання виключно на підставі закону, причому таке право громадськості закріплено у Європейській хартії «Про статус суддів» від 10 липня 1998 р., пункт 1.1 якої визначає, що статус суддів передбачає забезпечення компетентності, незалежності й безсторонності, яких будь-яка людина законно очікує від судових органів, від кожного судді, якому довірений захист її прав¹³.

Якщо брати до уваги фактор особистості судді, то В. А. Кройтор виокремлює зовнішню (або об'єктивну) та внутрішню (або суб'єктивну) незалежність судді, проте під першою слід розуміти відсутність будь-яких об'єктивних чинників — впливів з боку інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування, окремих депутатів та посадовців, політичних партій, громадських організацій, вищестоящих інстанції, колег по суду тощо, а під другою — комплекс власних моральних переконань та настанов судді щодо необхідності здійснення правосуддя

виключно на підставі законів, не піддаючись жодному зовнішньому тиску¹⁴.

З іншого боку, варто брати до уваги думку низки науковців, які виділяють незалежність судів, без переходу на особистість судді, без уособлення образу суду в одному судді. Самостійність окремих судових органів обумовлена місцем суду в системі поділу влади як самостійної системи судових органів і кожного органу окремо, які діють незалежно від інших суб'єктів державної влади. Суди є невідконтрольними іншим державним органам і водночас здійснюють судовий контроль за законністю їх рішень. Саме залежно від зазначеного, на думку Ю. Є. Полянського, можна вести мову про самостійність і незалежність суду як органу в правовому, фінансовому та організаційному аспектах¹⁵.

Стаття 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» визначає гарантії забезпечення незалежності суддів: 1) особливий порядок призначення, притягнення до відповідальності, звільнення та припинення повноважень судді; 2) недоторканність та імунітет судді; 3) незмінюваність судді; 4) порядок здійснення правосуддя, визначений процесуальним законом, таємниця ухвалення судового рішення; 5) заборона втручання у здійснення правосуддя; 6) відповідальність за неповагу до суду чи судді; 7) окремий порядок фінансування та організаційного забезпечення діяльності судів, установлений законом; 8) належне матеріальне та соціальне забезпечення судді; 9) функціонування органів суддівського врядування та самоврядування; 10) визначені законами засоби забезпечення особистої безпеки судді, членів його сім'ї, майна, а також інші засоби їх правового захисту; 11) право судді на відставку. Але якщо взяти до уваги попередні наукові розвідки, то зазначимо, що зазначені у Законі гарантії перелічені змішано, без прив'язки до того, чи це гарантія забезпечення незалежності судді особисто чи суду як цілісного органу.

Даючи характеристику принципу незалежності суду, треба зазначити, що рівень його втілення в дійсність залежить не тільки від повноти нормативного закріплення. Значний вплив тут справляють національні правові традиції, які існують у державі, особливості еволюції правової системи, рівень правосвідомості у суспільстві, менталітет громадян та інше.

Незалежність суду не тільки передбачає широкі права судді при здійсненні правосуддя у цивільному процесі, а й накладає на нього відповідні обмеження, які покликані не допустити вседозволеності. Причому самообмеження, яке, як правило, не піддається законодавчому врегулюванню, не поступається за вагомістю прямим нормативним обмеженням.

Також треба зазначити, що незалежність, крім зовнішнього аспекта (неприпустимість будь-якого тиску на суддю при здійсненні правосуддя у цивільному процесі), має важливий внутрішній аспект, який проявляється у психологічному ставленні судді до справи, яка розглядається, до сторін спору, і важко піддається як правовому регулюванню, так і контролю з будь-якої сторони. Вимога безсторонності призначена мінімізувати вплив особистого, психологічного фактора на результати розгляду справи суддею чи суддями (при колегіальному розгляді справи). Однак в силу переважно етичного характеру зазначена вимога не може виключити вплив вказаних факторів на здійснення правосуддя.

Отже, незалежність суддів є основним фактором функціонування самостійної судової влади, що забезпечує об'єктивне правосуддя. Звісно, первинне значення принципу незалежності суддів означає незалежну процесуальну діяльність при здійсненні правосуддя, тобто в ході розгляду й вирішення спорів про право на основі матеріального й процесуального, керуючись професійною правосвідомістю суддів, і в умовах, що виключають сторонній вплив на них. При цьому залишається поза увагою необхідність забезпечення незалежності суду як цілісного органу. Отже, можна констатувати, що принцип незалежності у цивільному процесі втілюється на двох рівнях – на колективному (незалежність суду як органу) і на індивідуальному – незалежність судді у цивільному процесі.

1. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. С. 9. 2. Кивалов С. В. Судебная реформа в Украине: разочарования и надежды: монография. Одесса: Юрид. л-ра, 2010. С. 197. 3. Полянський Ю. Є. Незалежність судді – правова і соціальна цінність. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2011. Т. 10. С. 80. 4. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків: Право, 2010. С. 26. 5. Голубева Н. Ю. Поняття та система принципів цивільного процесуального права. *Актуальні пробле-*

ми держави і права. 2010. Вип. 53. С. 108. **6.** Загальна декларація прав людини від 10.12. 1948 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015. **7.** Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ратифіков. Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19 жовтня 1973 р. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043. **8.** Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_004. **9.** Кройтор В. А. Незалежність суддів та їх підкорення лише законові як принцип цивільного судочинства. *Приватне право і підприємництво*: зб. наук. праць. 2009. № 8. С. 74. **10.** Голубєва Н. Ю. Цит. праця. С. 103-114. **11.** Цувіна Т. А. Незалежність суду у контексті практики європейського суду з прав людини. *Актуальні проблеми судового права*: матеріали міжнар. наук.-прак. конф., присвяч. пам'яті проф. І. Є. Марочкина (Харків, 30 жовт. 2015 р.) / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. С. 106-108. **12.** Гринюк В. О. Принцип незалежності суддів і підкорення їх тільки закону в кримінальному процесі України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. Київ, 2004. 20 с. **13.** Городовенко В. В. Консультативна Рада європейських суддів про судову незалежність та її втілення в Україні. *Судова реформа в Україні: проблеми та перспективи*: матеріали науково-практичної конференції, 18–19 квітня 2002 р. Харків. Київ: Юрінком Інтер, 2002. С. 80–82. **14.** Кройтор В. А. Цит. праця. С. 75. **15.** Полянський Ю. Є. Цит. праця. С. 81.

References

1. Yevropeiskii ta mizhnarodni standarty u sferi sudochynstva. Kyiv, 2015. **2.** S. 9. Kuyalov S. V. Sudebnaia reforma v Ukrainyе: razocharovaniya u nadezhdy: monohrafiya. Odessa: Yuryd. l-ra, 2010. S. 197. **3.** Polianskyi Yu. Ye. Nezalezhnist suddi – pravova i sotsialna tsinnist. *Naukovi pratsi Natsionalnoho universytetu «Odeska yurydychna akademiia»*. 2011. T. 10. S. 80. **4.** Bryntsev V. D. Standarty pravovoi derzhavy: vtilennia u natsionalnu model orhanizatsiinoho zabezpechennia sudovoi vlady: monohrafiia. Kharkiv: Pravo, 2010. S. 26. **5.** Holubieva N. Yu. Poniattia ta systema pryntsyypiv tsyvilnoho protsesualnoho prava. *Aktualni problemy derzhavy i prava*. 2010. Vyp. 53. S. 108. **6.** Zahalna deklaratsiia prav liudyny vid 10.12. 1948 r. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_015. **7.** Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava: ratyfikov. Ukazom Prezdyii Verkhovnoi Rady Ukrainskoi RSR № 2148-VIII vid 19 zhovtnia 1973 r. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_043. **8.** Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny ta osnovopolozhnykh svobod vid 04.11.1950. URL: zakon.rada.gov.ua/go/995_004. **9.** Kroitor V. A. Nezalezhnist suddiv ta yikh pidkorennia lyshе zakonovi yak praukysy tsyvilnoho sudochynstva. *Pryvatne pravo i pidpryyemnytstvo*: zb. Nauk. prats. 2009. № 8. S. 74. **10.** Holubieva N. Yu. Tsyt. pratsia. S. 103-114. **11.** Tsvivina T. A. Nezalezhnist sudu u konteksti praktyky yevropeiskoho sudu z prav liudyny. Aktualni problemy sudovoho prava: materialy mizhnar. nauk.-prak. konf., prysviach. pamiaty prof. I. Ye. Marochkina (Kharkiv, 30 zhovt. 2015 r.) / Nats. yuryd. un-t im. Yaroslava Mudroho. Kharkiv, 2015. S. 106-108. **12.** Hryniuk V. O. Pryntsyyp nezalezhnosti suddiv i pidkorennia yikh tilky zakonu v kryminalnomu protsesi Ukrainy: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. yuryd. nauk. Kyiv, 2004. 20 s.

13. Horodovenko V. V. Konsultatyvna Rada yevropeyskykh suddiv pro sudovu nezalezhnist ta yii vtilennia v Ukraini. *Sudova reforma v Ukraini: problemy ta perspektyvy: materialy naukovo-praktychnoi konferentsii*, 18–19 kvitnia 2002 r. Kharkiv. Kyiv: Yurinkom Inter, 2002. S. 80–82. 14. Kroitor V. A. Tsyt. pratsia. S. 75. 15. Polianskyi Yu. Ye. Tsyt. pratsia. S. 81.

Yuvchytysya Olga. Understanding the independence principle in a civil process: a judge or a court?

Among the principles of civil justice, the principle of the independence of judges in civil proceedings is of particular importance. The independence of the judiciary is a separate issue in the construction and improvement of civil justice.

Democratic countries have proclaimed the independence of the judiciary a value that does not allow for compromise, and the rule of law in any country is closely linked to the independence of the judiciary.

The position of the court in the state and society is a significant indicator of the level of legality in the state, democratic development of society, guarantee of the rights and freedoms of citizens. Yes, a fair trial combines several aspects: free access to a court, a reasonable period of trial, independence and impartiality of the court, equal opportunities for the parties to the trial, etc. Independence and impartiality of the court have a special place in this system as a guarantee of ensuring an objective and impartial attitude of the judge in the decision of the case.

In administering justice, courts should not be dependent on any influence. Interference with justice, influence in court or judges in any way, contempt of court or judges, collection, storage, use and dissemination of information verbally, in writing or in other ways to discredit the court or influence the impartiality of the court, appeals for non-compliance court decisions are prohibited and result in a statutory liability.

The reforms of the procedural branches of Ukrainian law in 2017 have almost substantially altered some important aspects of justice, including civil law. The principles of the judiciary, including the principle of the independence of judges (Article 6 of the Law), which are enshrined in the Constitution of Ukraine (Clause 129) and the Law of Ukraine «On Judiciary and Status of Judges», remain, of course, inviolable. However, the reform of procedural law made it necessary to examine the principle of the independence of judges at the current stage, taking into account the recent changes to the legislation of Ukraine.

The concept of perception of the principle of independence in the civil process is investigated in the article. It is concluded that the primary importance of the principle of independence of judges means independent judicial activity in the administration of justice. It is stated that the principle of independence in the civil process is implemented on two levels — on the collective (the independence of the court as an authority) and on the individual — the independence of the judge in the civil process.

Key words: principles of justice, the principle of independence of judges, the principle of judicial independence, civil process.